

Anna Wrześcińska

Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

Ekspertyza antropologiczna szczątków kostnych z interwencji policji w miejscowości Kiszkowo

W dniu 14 października 2009 roku, Prokuratura Rejonowa w Gnieźnie zwróciła się do mgr Anny Wrześcińskiej z Pracowni Antropologicznej Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, o pomoc w identyfikacji szczątków kostnych, zabezpieczonych przez miejscową Policję w miejscowości Kiszkowo, gm. Kiszkowo, woj. wielkopolskie. W Kiszkowie prowadzono w miesiącu wrześniu i październiku, bez nadzoru archeologicznego, szeroko zakrojone prace budowlane związanych z wymianą chodników, oświetlenia i wymianą nawierzchni dróg. Najintensywniejsze prace prowadzono na wszystkich drogach dochodzących do i wokół rynku w Kiszkowie. W jednym z wykopów, na ulicy Dworcowej, wystąpiły liczne szczątki kostne i materiał ceramiczny. Brak nadzoru archeologicznego nad prowadzonymi pracami był powodem złożenia zgłoszenia przez robotników „...o kościach pod chodnikiem...” do Komendy Policji w Gnieźnie. Po udaniu się w tym dniu, wraz z policjantami, na miejsce znaleziska kości, zabezpieczyłam kości już wyjęte przez pracowników, jak i liczny materiał ceramiczny leżący na hałdzie. Stwierdziłam: że po południowej stronie ulicy Dworcowej, w związku z podłączeniami instalacji lampy ulicznej, wykonano wykop o szerokości około 70 cm, długości około 2 metrów, zdejmując warstwy do głębokości 1 metra poniżej poziom współczesnego chodnika. Na tej głębokości odsłonięto przebiegającą w poprzek wykopu (a odchodzącą od sąsiedniego domu), współczesną rurę kanalizacyjną. Natrafienie na tę rurę, spowodowało zaprzestanie przegłębiania wykopu i wstrzymało prace kopiących, aby doczyścić i odsłonić rurę kanalizacyjną. W trakcie tych prac, pracownicy doczyszczający rurę, zarówno nad nią jak i po obu jej stronach w ziemi, znaleźli kości, które w sposób mechaniczny, łamiąc i krusząc wyrzucili na zewnątrz wykopu wraz z uszkodzonymi kawałkami ceramiki. Niezrozumiały brak nadzoru archeologicznego, na terenie miasta o metryce średniowiecznej, spowodował zniszczenie po raz kolejny zdeponowanych w tym miejscu kości. W wykopie zarejestrowałam *in situ*, tylko (na głębokości 1-1,20 metra) kompletny kościec prawej i lewej stopy dorosłego osobnika. Stopy należą do jednego osobnika i były ułożone blisko siebie, kości piętowe w ułożeniu bocznym a palce stóp schodziły się dośrodkowo i były wyprostowane. Stopy wchodziły palcami w ścianę wschodnią wykopu. Po stronie północnej, w narożniku północno-zachodnim wykopu odsłoniłam tylko fragment stopy prawej kolejnego, innego osobnika dorosłego. Szkielety spoczywały w brunatnej warstwie, wkopanej w żwirowy, żółty calej. Odsłonięty poziom grobów był jedynym w tym miejscu.

Po rozłożeniu i przejrzeniu kości wyjętych przez robotników, stwierdziłam obecność wyłącznie kości ludzkich, silnie połamanych i uszkodzonych mechanicznie przez kopiących. W terenie dokonano jedynie oceny wstępnej, stosując tzw. „grube metody” tj. oglądanie (*inspectio*) i obmacywanie (*palpatio*) kości i ich powierzchni, pod kątem ich rozpoznania. Na podstawie obserwacji stopnia zeszkieletowania i zmian jakie zaszły na odsłoniętych szczątkach starałam się określić upływ czasu jaki minął od chwili ich pochowania. Ustaliłam, iż mamy doczynienia z kośćmi dwóch dorosłych osobników, pochowanych kilkaset lat temu, w jamach grobowych, wzdłuż osi wschód-zachód, z głowami o orientacji zachodniej. Współczesna rura kanalizacyjna, kładziona kilka lat temu, po raz pierwszy uszkodziła oba szkielety, niszcząc ich odcinki przedramion, miednic i górne partie kości udowych. Pozostałe odcinki były wówczas jeszcze w porządku anatomicznym. Część kości, wcześniej uszkodzonych (bardzo pokruszonych i połamanych) robotnicy znaleźli w zasypisku tejże rury.

Materiał ceramiczny znaleziony na hałdzie, luźny, jak i znaleziony przy doczyszczaniu stóp szkieletów, to fragmenty naczyń ceramicznych, w tym i glazurowanych jednostronnie. Wydzielono fragmenty brzuśców, krawędzi wylewów, dna oraz fragmenty nóżek glinianych i uchwytów od patelni-trójnogów, datowanych ramowo na XVI-XVIII wiek.

To datowanie możemy też uznać za dolną granicę zdeponowania zwłok tj. czas (nie starszy) złożenia pochówków do grobu.

Wyniki ekspertyzy

Po zabraniu materiału szkieletowego do Magazynu Kości w Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, poddano je szczegółowej analizie. Płeć szkieletów, a także wiek w chwili śmierci określono na podstawie cech diagnostycznych obserwowanych na czaszkach, miednicy i zębach (Strzałko, Henneberg 1975). Kości mierzono według techniki martinowskiej (Martin, Saller 1957). Wysokość ciała osobników wyliczono z pomiarów kości długich (Strzałko 1971). Ocena stanu zdrowia pochówków oparto na ocenie występowania jak i na opisie zmian paleopatologicznych zaobserwowanych na kośćcu zgodnie z klasyfikacją J. Gładkowskiej-Rzeczyckiej (1989).

Analizowany materiał kostny należy do dwóch osobników, dorosłego mężczyzny i dojrzałej kobiety.

Szkielet męski Kompletny, lecz silnie uszkodzony. Rozpoznano kości z wszystkich odcinków szkieletu. Liczne fragmenty bardzo masywnej i wybitnie urzeźbionej czaszki o silnych zawisłych wałach nadoczodołowych i wybitnej *glabelli*. W stropach obu oczodołów stwierdzono bardzo silne zmiany przerostowe – *cribra orbitalia*. Zachowały się odcinki szczęki i żuchwy z jasnym, ładnym uzębieniem. Nie stwierdzono zmian w budowie szkliva na zębach siecznych. Zęby słabo i miernie starte. W szczęce uzębienie kompletne, tylko po stronie prawej, drugi ząb trzonowy (M2) to już tylko brunatny korzeń i stwierdzony stan zapalny zębodołu. W żuchwie stwierdzono brak dwóch zębów trzonowych po stronie prawej (M1, M2). Zęby przednie starte miernie, prawie nie starty ząb trzeci, tzw. „mądrości”. Po stronie lewej, w żuchwie, brak tylko drugiego zęba trzonowego (M2), zębodoł już zobliterowany. Ząb pierwszy trzonowy lewy jest już starty a trzeci bardzo słabo. Stwierdzono paradontozę. Ze szkieletu postkranialnego: są prawie wszystkie kości kręgosłupa, od odcinka szyjnego po pierwsze kręgi lędźwiowe. Brakuje dwóch dol-

nych kręgów lędźwiowych i kości krzyżowej. Obie miednice są tylko w niewielkich odcinkach, zostały silnie połamane i zagubione przy kopaniu rury. Są żebra, uszkodzone fragmenty łopatek, obojczyków i pełen mostek. Z kości kończyn są połamane obie kości ramieniowe i górne odcinki obu kości przedramion. Brak trzonów i dolnych nasad obu kości przedramion jak i kości obu dłoni. Są kości z wszystkich odcinków kończyn dolnych, połamane, lecz składające się w całość. Są kompletne kości stóp. Nie stwierdzono czytelnych zmian zwyrodnieniowych czy degeneracyjnych kości szkieletu. Brak zmian pourazowych, czy zmian chorobowych kości. Jedyne zmiany przerostowe w stropie oczodołów są wynikiem chorób przeżytych w dzieciństwie (Kozak, Krenz 1993). Jej występowanie wiąże się z ubóstwem, niedożywieniem i brakiem higieny w dzieciństwie (Gładkowska-Rzeczycka 1989).

Żadna z kości długich nie zachowała się w całości. Wszystkie zostały uszkodzonym przez szpadel robotnika. Po zestawieniu ze sobą połamanych odcinków wykonano pomiary kości długich.

Zdjęto pomiary: największa długość kości udowej – prawej 444mm; obwody w środku trzonu kości udowej – prawej 90mm; lewej 89mm; długość największa kości piszczelowej – lewej 351mm; obwód najmniejszy trzonu kości piszczelowej – prawego 84mm, lewego 83mm; długość największa kości strzałkowej – prawej 352mm; obwód najmniejszy trzonu kości strzałkowej – prawej 36mm. Średnica głowy kości ramieniowej 45-47mm, a głowy kości udowej to 52mm.

Kości należą do osobnika młodego zmarłego w wieku *Adultus* tj. około 25-30 roku życia, płci męskiej. Wysokość ciała zrekonstruowano na podstawie pomiarów kości długich kończyn i obliczono według metody L. Manouvriera (164,4cm) oraz według metody M. Trotter i G. Gleser (167,7cm). Mężczyzna był wzrostu średniego.

Analizując wszystkie odcinki kośćca możemy stwierdzić, iż mamy pochówek anatomicznie kompletny.

Szkielet żeński Niekompletny, uszkodzony mechanicznie. Kilka niewielkich odcinków strony prawej czaszki: jest kość skroniowa z delikatnym i małym wyrostkiem sutkowym, jest fragment kości prawej ciemieniowej, cienkiej ze znaczną (obliterowaną) krawędzią szwu węglowego. Fragment prawej kości jarzmowej i fragment prawej gałęzi żuchwy. W żuchwie zarejestrowano odcinek wszystkich trzech zębów trzonowych (M1M2M3), tkwiących w zębodołach i otwarty zębodół po wypadłym po śmierci drugim zębem przedtrzonowym (P2). Zęby sinej barwy, silnie starte, ze słabym kamieniem. W przyzębiu stan zapalny. Szkielet postkranialny to tylko połamane odcinki strony prawej: kończyny górnej (kości ramieniowej i fragmenty górnych odcinków obu kości przedramion) i kończyny dolnej (połamana kość udowa, kość piszczelowa i strzałkowa) wraz z odcinkiem stopy. Wystąpiły ułamki trzonu kości piszczelowej lewej, którą kopiący wcześniej rurę, prawdopodobnie tu porzucili. Stwierdzono brak kości klatki piersiowej, brak kości pasa barkowego i pasa miednicznego. Dalszy odcinek szkieletu kobiety tkwi w ścianie wykopu.

Zdjęto pomiary tylko z kości ramieniowej: największa długość kości 301mm a obwód najmniejszy 55mm; i kości piszczelowej: długość największa kości 331mm, a obwód najmniejszy trzonu 77mm. Średnica głowy kości promieniowej to 18mm, a głowy kości ramieniowej to 36mm.

Kości należą do dojrzałego już osobnika zmarłego w wieku *Maturus*, tj. około, lub powyżej ≥ 45 roku życia, płci żeńskiej, o przyżyciowej wysokości ciała wynoszącej według metody L. Manouvriera 155,5cm a według metody M. Trotter i G. Gleser 158,6cm. Kobieta była średniego wzrostu.

Analizując znaleziony kościec możemy stwierdzić, iż odsłonięto w wykopie tylko niewielki odcinek strony prawej szkieletu kobiety.

Podsumowując, brak nadzoru archeologicznego, nad prowadzonymi przez Urząd Gminy w Kiszkwie, pracami budowlanymi, spowodował tylko zabezpieczenie przez Policję materiału kostnego dwóch anatomicznych pochówków szkieletowych i materiału ceramicznego, pozwalającego datować znalezisko ramowo na XVI-XVIII wiek. Nie ma dokumentacji odkrytego stanowiska archeologicznego, ani wiedzy na temat innych znalezisk, ujawnionych podczas prac budowlanych prowadzonych w tej miejscowości.

BIBLIOGRAFIA

Gładykowska-Rzeczycka J.

1989 Schorzenia ludności prahistorycznej na ziemiach polskich, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Gdańsk.

Kozak J., Krenz M.

1993 Występowanie *cribra orbitalia* i *hipoplazji* szkliwa w średniowiecznej populacji Kołobrzegu, Człowiek w czasie i przestrzeni, J. Gładykowska-Rzeczycka (red.), Gdańsk, s. 376-380.

Martin R., Saller K.

1957 Lehrbuch der Anthropologie, Stuttgart.

Piontek J.

1985 Biologia populacji pradziejowych, UAM, Poznań.

Strzałko J.

1971 Metody rekonstrukcji wzrostu człowieka na podstawie pomiarów szkieletu, PAN t. 37, z. 2, s. 295-314.

Strzałko J., Henneberg M.

1975 Określanie płci na podstawie szkieletu, PAN t. 41, z. 1, s. 105-126.